

Aleksandra Kołodziejczyk
Uniwersytet Warszawski
Wydział Prawa i Administracji

Porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym – prawo konkurencji jako element hamujący rozwój *sustainable food chain*

Sustainability agreements in the food chain – competition law
as an inhibitor of sustainable food chain development

Streszczenie

Niniejszy artykuł skupia się na wdrażaniu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu żywnościowym w ramach porozumień między przedsiębiorcami oraz problemach, jakie występują w związku z obowiązującą polityką prawa konkurencji w Unii Europejskiej. Krytycznie analizowana jest niderlandzka sprawa *Chicken of tomorrow*, w ramach której organ antymonopolowy (ACM) badał propozycję porozumienia między różnymi członkami rynku produkcji drobiu, którego celem była ochrona środowiska i podniesienie dobrostanu zwierząt. ACM powołał się na ekonomiczną koncepcję dobrobytu konsumenta, tym samym uniemożliwiając wejście porozumienia w życie. Jako przeciwwaga przedstawiony został brazylijski projekt Amazon Soy Moratorium – ogólnorynkowe porozumienie, które doprowadziło w ciągu niespełna 20 lat do znaczącego zmniejszenia poziomu wycinania lasów deszczowych. Artykuł przedstawia również postulaty przedsiębiorców oraz różnego rodzaju instytucji (tak państwowych, jak i ponadpaństwowych), tym samym pokazując potrzebę zmiany polityki prawa konkurencji w Unii Europejskiej oraz prawdopodobny jej kierunek w najbliższych latach.

Słowa kluczowe

prawo żywnościowe, polityka konkurencji, ekonomizacja prawa konkurencji, dobrobyt konsumenta

Abstract

The article focuses on the implementation of sustainability in the food chain in business-to-business agreements and the problems that arise concerning existing competition law policy in the European Union. It critically examines the Dutch *Chicken of tomorrow* case, in which the antitrust authority (ACM) investigated a proposed agreement between various members of the poultry production market aimed at protecting the environment and enhancing animal welfare. The ACM invoked the economic concept of consumer welfare, thus preventing the agreement from going into effect. As a counterbalance, the Brazilian Amazon Soy Moratorium project is presented – a market-wide agreement that has led to a significant reduction in the level of deforestation in less than 20 years. The article also presents the demands of businesses and various institutions (both national and supranational), thus showing the need for changes in competition law policy in the European Union and their likely direction in the coming years.

Keywords

food law, competition policy, economization of competition law, consumer welfare

Wstęp

Przedstawiony artykuł skupia się na wdrażaniu zrównoważonego rozwoju w łańcuchu spożywczym (ang. *sustainable food chain*) i problemach, jakie występują w związku z obowiązującą polityką prawa konkurencji w Unii Europejskiej. W jej ramach najbardziej znaczącym zagadnieniem wydaje się trudność wchodzenia przez przedsiębiorców w tzw. *sustainability agreements*¹, tj. takie porozumienia, które na celu mają poprawę jakości środowiska, podniesienie wysokości zarobków oraz jakości życia wszystkich podmiotów działających w ramach *food chain*, jak również podnoszenie poziomu dobrostanu zwierząt. Przedmiot niniejszego artykułu stanowią wybrane działania przedsiębiorców na rynku spożywczym, których celem jest pozytywny wpływ na środowisko, dobrostan zwierząt czy dobrobyt społeczny. Analiza prawna niderlandzkiej sprawy *Chicken of Tomorrow*, która stanęła przed tamtejszym urzędem antymonopolowym, jest impulsem do rozważań dotyczących sposobu oceny *sustainability agreements* w łańcuchu żywnościowym z perspektywy prawa konkurencji. Przedstawiam rozbieżny od zawartego w analizie ACM punkt widzenia, pokazując tym samym, że w zależności od wykorzystanych narzędzi i koncepcji wynik końcowy prowadzonego badania może być diametralnie inny.

Na uwagę zasługują również postulaty przedsiębiorców, którzy od dłuższego czasu zauważają i wskazują na potrzebę zmiany przepisów oraz praktyki decyzyjnej organów antymonopolowych, a także działania Komisji Europejskiej i organów państw członkowskich. W związku z tym, że problem wprowadzania w życie postulatów zrównoważonego rozwoju dotyka coraz większą liczbę działań i przedsięwzięć, wydaje się, że zmiany są nieuniknione. Wszelkie inicjatywy podjęte przez organy UE są niewiążące i opierają się głównie na konsultacjach z zainteresowanymi stronami. Ukazuje to jednak pewien kierunek, który potencjalnie wpłynie również na kształt regulacji prawnych oraz praktykę organów antymonopolowych w Europie.

1. Potrzeby zmian w kontekście kryzysu klimatycznego

W związku z zanieczyszczeniem środowiska, kryzysem klimatycznym czy nierównościami społecznymi widać coraz większą potrzebę zmian w ogromnej liczbie branż.

¹ W związku z faktem, iż zagadnienie nie jest szerzej omawiane w polskiej doktrynie prawnej, nie występuje generalne tłumaczenie powyższego terminu. Z punktu widzenia językowego oraz prawnego najbardziej trafnym tłumaczeniem *sustainability agreements* na język polski wydaje się porozumienie z zakresu zrównoważonego rozwoju.

Jako że dzisiaj mierzymy się nie tylko ze zmianami klimatu, ale jego kryzysem², konieczne są szybkie i sprawne działania, by faktycznie móc uchronić środowisko naturalne, a co za tym idzie, całą ludność z niego korzystającą. Niezależnie jednak od wyznaczonych celów, porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju zawsze będą dotyczyły interesu publicznego, pozakonkurencyjnych i pozaekonomicznych wartości³. Korporacje, wcześniej nastawione głównie na zysk i przyzwyczajone do konsumpcyjnego społeczeństwa, nie brały pod uwagę działań o pozytywnych, a przynajmniej neutralnych skutkach dla środowiska. Co gorsza, zjawiskiem relatywnie popularnym w ostatnim czasie stał się tzw. *green washing*⁴, który polega na podejmowaniu działań, które mają zachęcać konsumentów do wyboru pewnych produktów czy usług w związku z ich pozornymi prośrodowiskowymi cechami. W związku jednak z coraz większą presją ze strony rządów oraz różnych organizacji (a co za tym idzie również przepisów krajowych i międzynarodowych), a także rosnącą świadomością społeczną, sukcesywnie coraz więcej podmiotów zmuszonych jest wprowadzać zmiany w utartym sposobie działania. Sektor tradycyjnie nastawiony na zysk zaczyna rozumieć swój wpływ na środowisko i powoli dostrzega atrakcyjność wprowadzania inicjatyw ukierunkowanych na zrównoważony rozwój. Jako że działania prośrodowiskowe są bardzo trudne do wprowadzania, pożądanym jest, by podmioty mogące je podjąć miały jak najbardziej korzystne warunki do ich wdrażania. Bariery to przede wszystkim wysokie koszty, jak również trudności w przestawieniu całości biznesu tak od strony technicznej, jak i marketingowej (w związku z różnymi przyzwyczajeniami konsumentów, strategiami sprzedaży, które są kontynuowane w konkretnym kształcie od lat). Istotnym elementem jest również to, że przedsiębiorcy mogą odczuwać ogromną presję ze strony konkurencji i bojąc się, że wypadną z rynku, nie chcą ponosić ryzyka związanego z kosztownymi zmianami (*first-mover disadvantage*). Z tego powodu tak istotne jest, by konkurenci mogli zawiązywać porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju. Wspólne działanie nie tylko zmniejsza koszty oraz poziom ryzyka ponoszony przez każdy z podmiotów, ale redukuje również presję ze strony bezpośrednich rywali rynkowych. Kolektywne działanie, angażujące dużą część rynku, gwarantuje również, że podjęta inicjatywa będzie mocnym sygnałem dla reszty podmiotów – konkurentów na różnych szczeblach, konsumentów czy rządów państwowych. Ważne jest także, by to właśnie prywatne podmioty mogły wprowadzać dane inicjatywy w życie – państwo może nie mieć wystarczają-

² S. Kingston, *Competition Law in an Environmental Crisis*, "Journal of European Competition Law & Practice" 2019, vol. 10, no. 9, s. 517.

³ A. Gerbrandy, *Solving a Sustainability-Deficit in European Competition Law*, "World Competition" 2017, vol. 40, no. 4, s. 543.

⁴ Zob. B. Watson, *The troubling evolution of corporate greenwashing*, 20 sierpnia 2016, <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2016/aug/20/greenwashing-environmentalism-lies-companies> [dostęp: 06.06.2021].

cej znajomości rynku, a zatem możliwości określenia, jakie działania będą najbardziej efektywne z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju.

2. Case studies

Współcześnie przed rynkiem żywnościowym stoi wiele wyzwań dotyczących zwłaszcza dążenia do urzeczywistnienia zrównoważonego rozwoju. Dobrostan zwierząt, ochrona środowiska, współczesne niewolnictwo czy bezpieczeństwo żywności to tylko niektóre z zagadnień, które dotyczą teraz łańcuch żywnościowy. Globalizacja, zmiany w produkcji, rosnąca liczba ludzi oraz umiejscowienie podmiotów w różnych częściach świata nieustannie wpływają na to, że łańcuch żywnościowy robi się coraz bardziej skomplikowany⁵. Niezależnie jednak od genezy problemów, ich kształtu i rozmiaru cechą wspólną dla przedstawicieli *food chain* jest niepewność związana ze stosowaniem reguł konkurencji do *sustainability agreements*. W raportach Światowego Forum Bananowego (*World Banana Forum*), organizacji zrzeszającej wszelkich interesariuszy tego rynku w celu osiągnięcia konsensusu w sprawie najlepszych praktyk w zakresie zrównoważonej produkcji i handlu, obok zagadnień środowiskowych pojawiają się coraz częstsze wzmianki o problematyczności przepisów antymonopolowych i ich stosowania w łańcuchu spożywczym⁶. Tego typu głosy pojawiają się również na rynku kakao. Jego przedstawiciele podkreślają między innymi potrzebę podwyższenia cen u producentów (*farm-gate prices*), która pojawia się na wielu rynkach, np. bawełny czy herbaty. Problemem są nie tylko niskie ceny, ale też ich duża fluktuacja w czasie, w związku z czym mali producenci mają niewielką ilość informacji odnośnie do planowanych przychodów⁷. W związku z krachem na rynku kakao w 2017 r. producenci odnotowali spadek wpływów o ok. 30% – niepewność w tak podstawowym aspekcie jak zarobki uniemożliwia doprowadzenie do funkcjonowania zrównoważonego łańcucha żywnościowego. Uczestnicy rynku kakao podkreślają jednak problemy związane w niezbędnymi inicjatywami – ich zdaniem konieczne jest działanie kolektywne, ponieważ pojedyncze jednostki, wprowadzając w życie innowacyjne rozwiązania, nie tylko nie zyskają, ale mogą też dużo stracić. Wspólne działanie może

⁵ P. Wojciechowski, *Unijne prawo żywnościowe*, [w:] M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System Prawa Żywnościowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 117.

⁶ World Banana Forum, *Current challenges banana industry*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Berlin 2019, <https://www.bananenbuendnis.org/wp-content/uploads/1-World-Banana-Forum.pdf> [dostęp: 21.02.2021].

⁷ Competition law and sustainability. A study of industry attitudes towards multi-stakeholder collaboration in the UK grocery sector, Fairtrade Foundation, 2019, s. 10, <https://www.fairtrade.org.uk/resources-library/researching/policy-resources/competition-law-and-sustainability/> [dostęp: 06.06.2021].

jednak zostać negatywnie ocenione z punktu widzenia prawa konkurencji⁸. Widać zatem coraz większą potrzebę zmian związanych z podstawowymi założeniami dotyczącymi zakazanych porozumień oraz konieczność rozluźnienia zasad i ich interpretacji w praktyce decyzyjnej organów antymonopolowych, by kolektywne, a konieczne działania mogły zostać urzeczywistnione. Poniżej zostaną przedstawione i przeanalizowane dwa przykłady, jaki kształt *sustainability agreements* mogą przybrać w praktyce. Pierwszy z nich, dotyczący rynku chowu drobiu, nie został zrealizowany w związku z interwencją niderlandzkiego organu antymonopolowego, który zakazał jego przeprowadzenia. Na uwagę zasługuje w szczególności sposób oceny porozumienia i argumenty *Authority for Consumers & Market* (ACM)⁹. Drugi z nich dotyczy brazylijskiego projektu *Amazon Soy Moratorium* (ASM), który w przeciwieństwie do *Chicken of tomorrow* nie tylko z dużym sukcesem funkcjonuje od lat, ale wpływa również na wdrażanie zbliżonych rozwiązań do innych regionów dotkniętych podobnymi problemami. W poniższej analizie wskazane zostaną istotne elementy związane z konstruowaniem porozumień z zakresu zrównoważonego rozwoju, oraz sposób oceny, a także czynniki, które mogą zwiększać szanse na sukces takich inicjatyw.

2.1. *Chicken of tomorrow*

Chicken of tomorrow to porozumienie z zakresu zrównoważonego rozwoju zawarte między niderlandzką organizacją producentów drobiu, mięsa i jaj oraz niderlandzkim Stowarzyszeniem Detalistów Żywności (CBL) zapoczątkowane w 2012 r., którego celem było całkowite wyeliminowanie ze sklepów drobiu produkowanego z tzw. brojlerów do 2020 r. Porozumienie to zawierało zobowiązania do: (i) wykorzystywania wolniej rosnących ras kurcząt, (ii) zmniejszenia liczby kurcząt na metr kwadratowy, (iii) wprowadzenia zrównoważonych materiałów ściółkowych, (iv) ścisłego przestrzegania norm dobrostanu zwierząt, (v) wydłużenia czasu snu kurcząt, (vi) ograniczenia stosowania antybiotyków, (vii) stosowania jako paszy soi uprawianej w 100% zgodnie z normami Okrągłego Stołu ds. Odpowiedzialnego Sektora Soi (ang. *Round Table for Responsible Soy*), (viii) wprowadzenia różnych środków mających na celu zmniejszenie emisji, śladu węglowego oraz zwiększenia wykorzystywania zrównoważonej energii, (ix) *chicken of tomorrow* jako standard minimum, wraz z innymi certyfikatami dobrostanu zwierząt (np. z oznaczeniem *Better Life* lub produkcji organicznej)¹⁰.

⁸ *Competition law and sustainability. A study...*, s. 12.

⁹ Niderlandzki Urząd Antymonopolowy.

¹⁰ I. Toma, *Competition law and sustainability in the Netherlands. Sustainability exemptions to competition law in the Netherlands as role model for Europe?*, Fair Trade Advocacy Office, 2016, s. 16.

Tabela 1. Proponowane zmiany w porównaniu ze standardami stosowanymi do brojlerów¹¹

	Brojler	Chicken of Tomorrow
Długość życia	40 dni	45 dni
Przestrzeń do poruszania się	21 kurczaków/m ²	19 kurczaków/m ²
Materiał ściółki	Żaden	Słoma oraz materiały rozpraszające (słupki grzędowe, bele słomy)
Światło	Minimum 4 godziny nieprzerwanej ciemności	Minimum 6 godzin nieprzerwanej ciemności

Rasy kurcząt wykorzystywanych w produkcji mogłyby przybierać do 50 gramów dziennie, a większość zmian miałyby wpłynąć pozytywnie na ich dobrostan – zmniejszyć stres, liczbę urazów oraz chorób. Porozumienie zakładało, że będzie to standard minimum, który powinien zostać wprowadzony w supermarketach, które kontrolują 95% rynku sprzedaży kurczaków krajowym konsumentom. Swoim zakresem nie obejmowało drobiu zakupywanego u rzeźników oraz w zakładach drobiarskich, jak również produkowanego na eksport (ok. 70% produkcji krajowej). Założenia porozumienia wykraczały poza minimalne wymogi ustawowe, które obowiązują przy komercyjnej hodowli drobiu w Niderlandach¹².

Mimo iż inicjatywa zyskała duże poparcie rynku, krajowego parlamentu oraz społeczeństwa, ACM wydał w 2015 r. decyzję zakazującą wprowadzenia porozumienia w życie, stwierdzając, że narusza ono zakaz tworzenia karteli. Urząd podkreślił, że w związku z tym, że krajowe supermarkety sprzedają prawie 100% kurczaków niderlandzkim konsumentom, to ich wybór byłby znacząco ograniczony. Inicjatywa ta łamałaby nie tylko krajowe przepisy, ale również art. 101 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (dalej TFUE), ponieważ niderlandzkie supermarkety importują mięso także od innych podmiotów działających w Unii Europejskiej – przedsiębiorcy ci mogliby nie być w stanie sprostać tak określonym wymaganiom, co wiązałoby się z wykluczeniem ich z rynku.

ACM badał, czy porozumienie może podlegać wyłączeniu określone w art. 101 (3) TFUE. Korzyści i koszty wynikające z przedsięwzięcia zostały wzięte pod uwagę w odniesieniu do dobrostanu zwierząt, środowiska oraz zdrowia publicznego. Organ podkreślił, że skutki takie muszą przynosić korzyści konsumentom, a dzieje się tak wtedy, gdy konsumenci przypisują im rzeczywistą wartość. Co do zasady taka ocena polega na policzeniu, o ile mniej lub więcej ostateczny produkt będzie kosztował czy jaka będzie jego dostęp-

¹¹ I. Toma, *op. cit.*, s. 20.

¹² ACM's analysis of the sustainability arrangements concerning the "Chicken of Tomorrow", https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/13789_analysis-chicken-of-tomorrow-acm-2015-01-26.pdf.pdf [dostęp: 06.06.2021].

ność. W związku jednak z nieekonomicznym charakterem powyższych kategorii konieczne było przeprowadzenie badań wśród zainteresowanych, by stwierdzić, jak duże znaczenie mają dla nich poszczególne ulepszenia i zmiana sposobu produkcji. ACM postanowił wybrać tzw. metodę *willingness-to-pay*, która polega na zbadaniu, ile konsumenci są w stanie zapłacić za poszczególne udogodnienia lub korzyści płynące z porozumienia.

W ramach przeprowadzonych testów organ stwierdził, że konsumenci gotowi są zapłacić niedużą kwotę za podwyższenie dobrostanu zwierząt i określił ją na 68 eurocentów za kilogram mięsa, pozytywny wpływ na środowisko określając na 14 eurocentów, a podwyższenie wysokości zdrowia publicznego na 0, ponieważ zdaniem ACM mniejsze zużycie antybiotyków zostałyby osiągnięte bez porozumienia. Całość korzyści została zatem wyliczona na 82 eurocenty za kilogram kurczaka, natomiast dodatkowe koszty, które musiałby ponieść kupujący, oszacowane zostały na 1,46 euro. W związku z tą prostą analizą ACM stwierdził, że porozumienie nie przynosi żadnych benefitów konsumentom, a co za tym idzie, nie badał drugiego kryterium pozwalającego na zastosowanie wyłączenia – tj. czy przysługuje im sprawiedliwy udział w generowanych korzyściach.

Niezależnie od tego, że w wyżej przytoczonych okolicznościach uwzględnienie wyłączenia było niemożliwe, organ przeanalizował aspekty związane z proporcjonalnością i niezbędnością danego rozwiązania, a ściślej mówiąc, czy wpłynie ono na „poprawienie produkcji lub dystrybucji produktów bądź do popierania postępu technicznego lub gospodarczego”¹³. W tej kwestii ACM stwierdził, że na rynku dostępnych jest wiele rodzajów kurczaka, produkowanych w różny sposób, za przykład podając mięso z oznaczeniem *Better Life*. Zgodnie z przeprowadzonymi przez urząd badaniami konsumenci gotowi są zapłacić nawet 12 euro za kilogram kurczaka posiadającego ten symbol¹⁴. Biorąc pod uwagę, że taki mechanizm nie działał w przypadku *Chicken of Tomorrow*, organ stwierdził, że w przedmiotowej sprawie występuje problem z komunikacją korzyści wynikających z takiej produkcji. W konkluzji stwierdził on, że przy poprawie strony marketingowej oraz wiarygodności certyfikacji samo oznaczenie powinno pozwolić na osiągnięcie celów porozumienia i że faktyczne jego zawiązywanie nie jest konieczne. ACM podkreślił również, że do decyzji supermarketu pozostawione jest to, jaką gamę produktów oferuje i że jest to element wpływający na konkurencję między poszczególnymi podmiotami oraz sposób na przyciągnięcie konsumenta.

ACM zaznaczył występowanie niebezpieczeństwa związanego ze zjawiskiem *first-mover disadvantage*, ale stwierdził, że rynek w ostatnim czasie prężnie się zmienia i dąży w kierunku coraz większej wrażliwości dotyczącej zagadnień środowiskowych

¹³ ACM’s analysis of the sustainability arrangements concerning the “Chicken of Tomorrow”..., s. 6.

¹⁴ *Ibidem*.

czy związanych z ochroną i dobrostaniem zwierząt, w związku z czym zbagatelizował fakt, iż porozumienie eliminuje to niepożądane zjawisko. Uważam, że powyższa analiza w wielu aspektach mogłaby być dokonana w inny sposób, a w związku z tym rezultatem jej mogłoby być wydanie zgody przez ACM na zawiązanie porozumienia.

Szeroko podkreślane jest, że *sustainability agreements* niejednokrotnie mogą przynosić korzyści dla społeczeństwa jako całości, a nie dla poszczególnych jednostek¹⁵, a w związku ze sposobem badania i podejściem opartym na *willingness-to-pay* nie jest możliwe wzięcie pod uwagę tych właśnie aspektów. Dodatkowym problemem w tym przypadku była grupa poddana testom – wyłączeni z badania zostali m.in. wegetarianie¹⁶, uznano bowiem, że nie są oni odbiorcami produktu, jakim jest mięso, a zatem ewentualne korzyści ich nie dotyczą, bo ich skłonność do zapłacenia byłaby równa zero. Trudno jest mi się zgodzić z takim podejściem – podejrzewam, że właśnie ta grupa mogłaby być jedną z tych, która uważałaby wprowadzenie tego typu rozwiązania za niezwykle korzystne, również dla nich samych, mimo iż nie byłiby bezpośrednimi odbiorcami produktu.

Wydaje się, że taki sposób analizy jest nietrafiony i znaleźć można wiele uchybień z nim związanych. Przede wszystkim, co już zostało podkreślone wyżej, istotne jest, by badać korzyści dla całego społeczeństwa, nie jednostek. Działania promujące ochronę środowiska czy podwyższanie standardów związanych z dobrostaniem zwierząt potencjalnie w niewielu sytuacjach będą faktycznie i bezpośrednio oddziaływać na poszczególnych konsumentów – konieczne jest zatem wzięcie pod uwagę, jak wyglądać będą globalne rezultaty poszczególnych inicjatyw. Istotne jest również spójne podejście dotyczące miejsca występowania pozytywnych skutków – np. w przypadku próby wprowadzania inicjatyw zapobiegających pracy dzieci czy promocji adekwatnych zarobków w krajach rozwijających się, które nie dotyczą bezpośrednio rynku wspólnotowego¹⁷.

Trudno także podzielić zdanie o trafności sposobu przeliczania niewymiernych korzyści na wartości *stricte* pieniężne. Abstrahując od samej metody oceny *willingness-to-pay*, której wykorzystanie jest moim zdaniem również chybione (tak sama metoda, jak i sposób przeprowadzenia badania), powstaje pytanie, czy taki sposób analizowania korzyści pozaekonomicznych ma przełożenie na rzeczywistość i niesie za sobą faktyczną wartość. Wydaje się, że w tym przypadku powinno prędzej dojść do ważenia konkretnych wartości czy zasad prawnych (tj. np. ochrona dobrotanu zwierząt i środowiska a utrzymanie niezakłóconej konkurencji na rynku) i oceny, które w tym przypadku po-

¹⁵ Zob. np. A. Gerbrandy, *op. cit.*; B. Baarsma, N. Rosenboom, *A veritable tower of Babel: on the confusion between the legal and economic interpretations of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union*, "European Competition Journal" 2016, vol. 11(2), s. 1-24.

¹⁶ A. Gerbrandy, *op. cit.*, s. 541.

¹⁷ I. Toma, *op. cit.*, s. 21.

winy przeważać – a co za tym idzie, czy dane porozumienie może zostać uznane za legalne czy nie. Nadawanie cenie nadzwyczajnego znaczenia nie jest odpowiednią drogą do dokonania analizy. Prowadzona od lat nieodpowiedzialna produkcja nie będzie skutkowałą ceną, która wyraża faktyczną wartość towaru – ważne, by na każdym etapie łańcucha żywnościowego każdy z podmiotów mógł być wynagrodzony i traktowany w sposób odpowiedni oraz dający szansę na utrzymanie się. Uważam, że postulat ten dotyczy np. rolników, producentów czy przetwórców, jak również zwierząt, które niezaprzeczalnie uczestniczą w *food chain*.

Aspektem, który jest wart uwzględnienia, jest indywidualizacja odpowiedzialności. Edukacja społeczeństwa jest niezwykle istotna i powinna być jednym z podstawowych elementów i celów w polityce rządów, niemniej jest czasochłonna i absorbująca wiele zasobów, a zatem nie jest odpowiednim środkiem, by móc działać szybko. Niezaprzeczalnie sytuacja związana z ochroną środowiska czy dobrostanem zwierząt wymaga braku zawahania i odważnych decyzji, które są w stanie w krótkim okresie poprawić sytuację. Świetnym tego przykładem jest przytoczone niżej porozumienie *Amazon Soy Moratorium*, pokazujące, że kolektywne działanie sektora prywatnego przy wsparciu podmiotów publicznych może przyczynić się niebagatelnie do stanu środowiska. Uważam, że w sprawach najważniejszych tylko globalne działanie może mieć faktyczne przełożenie na rzeczywistość, a wymaganie, by konsumenci dokonywali świadomych wyborów w zgodzie z tym, co dobre dla planety czy przyszłych pokoleń, może być jedynie ucieczką przed trudnymi, acz niezbędnymi działaniami na szczeblu narodowym lub ponadnarodowym. Działanie to należy uznać za proporcjonalne i konieczne – wprowadzenie samych oznaczeń na produktach wytwarzanych w bardziej zrównoważony sposób oraz ich promocja nie doprowadziłyby do zniknięcia, a przynajmniej nie w tak krótkiej perspektywie czasowej, brojlerów z rynku.

2.2. *Amazon Soy Moratorium*

Mimo iż niniejszy artykuł skupia się na prawie europejskim z ewentualnym odniesieniem do przepisów krajowych, poniżej przedstawię przykład brazylijskiego porozumienia, które moim zdaniem można zaklasyfikować jako *sustainability agreement*. W związku z niedużą liczbą przykładów tego typu inicjatyw, szczególnie na rynku spożywczym, ograniczenie się tylko do analizy rynku europejskiego jest niewystarczające. Mimo iż przepisy konkurencji różnią się od siebie w poszczególnych jurysdykcjach, to niezwykle często są one do siebie podobne w podstawowych założeniach. Pozwoli to dodatkowo na ukazanie działania pewnych mechanizmów na rynku oraz tego, jak mogą one pozytywnie wpływać na ochronę natury oraz dążenie do urzeczywistnienia postulatów koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Niezwykle ciekawym przypadkiem ochrony środowiska naturalnego przeprowadzonego na dużą skalę jest projekt realizowany od 2004 r., który ma na celu zatrzymanie wylesiania lasów tropikalnych znajdujących się w Brazylii. Państwo to jest jednym z największych producentów i eksporterów między innymi soi, kukurydzy czy wołowiny¹⁸, a w związku z coraz większym popytem na produkowane tam dobra potrzebne są coraz większe arealy pod ich uprawę lub chów. Potrzeba ta zapoczątkowała w nowym tysiącleciu bardzo intensywne działania związane z degradacją Amazonii, które groziły utratą różnorodności biologicznej, spadkiem jakości wody, były niebezpieczne z punktu widzenia rdzennej ludności, jak również niosły za sobą ogromne lokalne i globalne konsekwencje klimatyczne¹⁹. By podkreślić, jak niebagatelny wpływ na środowisko ma wylesianie terenów tropikalnych, warto przytoczyć, że szacuje się, iż prawie 20% wyemitowanych ostatnio gazów cieplarnianych na świecie związane jest właśnie z takimi działaniami²⁰.

Najważniejszym elementem brazylijskiego projektu jest *Amazon Soy Moratorium* – porozumienie między przedsiębiorcami handlującymi ziarnami, którzy zobowiązali się do tego, by nie kupować soi uprawianej na wylesionych terenach. Całość działań przyczyniła się do spadku tego zjawiska o 84%, a sukces ten uważny jest za jedno z największych osiągnięć XXI w. w dziedzinie ochrony przyrody²¹. ASM zapobiegł wylesieniu 18 000 ± 9000 km² tylko w ciągu pierwszej dekady obowiązywania (lata 2006-2016)²².

Jest on również ważny, bo zapoczątkował wiele podobnych inicjatyw w różnych częściach świata. Zawarty w 2006 r. odnawiany był co rok-dwa lata, a w 2016 r. został przedłużony bezterminowo i zakłada zakaz uprawy soi na terenach wylesionych po 24 lipca 2006 r. (data ta później została zmieniona na 22 lipca 2008 r.) i obejmuje on od początku 90% podmiotów, które kupowały soję produkowaną w Amazonii. Porozumienie zawarte na tak szeroką skalę dało spójny i silny sygnał rynkowy dla podmiotów produkujących soję, ale również zmniejszyło ryzyko wycofania się z niego części podmiotów.

Z punktu widzenia europejskiego prawa konkurencji jest to klasyczne porozumienie horyzontalne między bezpośrednimi konkurentami – tj. kartel²³. Aktualnie brazylij-

¹⁸ A.C. Soterroni, F.M. Ramos, A. Mosnier, J. Fargione, P.R. Andrade, L. Baumgarten, J. Pirker, M. Obersteiner, F. Kraxner, G. Camara, A.X.Y. Carvalho, S. Polasky, *Expanding the Soy Moratorium to Brazil's Cerrado*, "Science Advances" 2019, vol. 5, no. 7.

¹⁹ J. Assuncao, C. Gandour, R. Rocha, R. Rocha, *The effect of rural credit on deforestation: Evidence from the Brazilian Amazon*, "The Economic Journal" 2020, vol. 130, iss. 626, s. 290-330.

²⁰ J. Assuncao, C. Gandour, R. Rocha, R. Rocha, *op. cit.*, s. 290.

²¹ R. Heilmayr, L.L. Rausch, J. Munger, H.K. Gibbs, *Brazil's Amazon Soy Moratorium reduced deforestation*, "Nature Food" 2020, vol. 1, s. 801-810.

²² R. Heilmayr, L.L. Rausch, J. Munger, H.K. Gibbs, *op. cit.*, s. 805.

²³ UOKiK, *Działania niezgodne z zasadami konkurencji*, <https://konkurencja.uokik.gov.pl/dzialania-niezgodne-z-regulami-konkurencji/> [dostęp: 06.06.2021].

skie organy odpowiedzialne za kontrolę konkurencji są w trakcie oceny porozumienia, która związana jest ze skargą lokalnych farmerów i ich próbą zdelegalizowania ASM w postępowaniu przed organem antymonopolowym²⁴. Wbrew jednak oporom niedużej części społeczeństwa widać, że zaangażowanie w projekt widoczne jest na bardzo dużą skalę. ASM związane jest z integracją działań bardzo wielu podmiotów – tak prywatnych, jak i publicznych, by zapewnić monitorowanie i egzekwowanie jego założeń. Utworzona niedługo po wejściu ASM w życie grupa robocza ds. soi (*Grupo de Trabalho de Soja*) zrzeszająca handlarzy soją, organizacje pozarządowe oraz organy administracji publicznej miała za zadanie planowanie i koordynowanie działań związanych z porozumieniem²⁵ oraz coroczne opracowywanie map określających zasięg upraw soi na terenie Amazonii. W związku z ogromnym sukcesem projektu prowadzone są prace nad rozszerzeniem go na brazylijski biom Cerrado, na którym to obszarze prowadzona jest bardzo intensywna hodowla oraz uprawa roślin. Prognozuje się, że wdrożenie go w życie może zapobiec do 2050 r. przekształceniu 3,6 mln ha terenów tropikalnej roślinności na pola pod uprawę soi²⁶.

Podobne działania miały miejsce w Indonezji, gdzie główne firmy produkujące olej palmowy weszły w porozumienie *Palm Oil Pledge* (IPOP), celem którego było zwalczanie wylesiania obszarów roślinności tropikalnej. Jego strony zobowiązane były do zakupu oleju tylko od rolników, którzy stosowali zrównoważoną uprawę. W przeciwieństwie jednak do ASM podmioty te spotkały się z zarzutami krajowego organu antymonopolowego (KPPU), który stwierdził, że strony weszły w kartel. Jego zdaniem drobni przedsiębiorcy nie byłiby w stanie dostosować się do praktyk narzuconych porozumieniem²⁷.

Przykład ASM jest niezwykle istotny, bo pokazuje, że porozumienia między prywatnymi podmiotami, działającymi w łańcuchu dostaw produktów rolnych czy żywnościowych, mogą przynieść ogromne korzyści z punktu widzenia ochrony przyrody. Nacisk trzeba jednak położyć na to, że jedynie kolektywne działanie graczy rynkowych

²⁴ Aprosoja, główna organizacja reprezentująca producentów soi dąży do zakończenia ASM, licząc na pozytywną, z ich punktu widzenia, decyzję CADE (urząd zajmujący się konkurencją z Brazylii) uznającą porozumienie za nielegalne. Zob. Raport *Competition law need to cooperate: companies want clarity to enable climate change initiatives to be pursued*, https://lpscndn.linklaters.com/-/media/files/document-store/pdf/uk/2020/april/linklaters_competition-law-needs-to-cooperate_april-2020.ashx?rev=2c2c8c7d-91a8-496f-99fb-92a799c55cb2&extension=pdf&hash=6641BEDB36EC877CA43C7D995BD6EEDA [dostęp: 06.06.2021]; J. Byrne, *EU trade groups aghast over Brazilian farmer push to end Soy Moratorium*, 29.11.2019, <https://www.feednavigator.com/Article/2019/11/29/EU-trade-groups-aghast-over-push-to-end-Soy-Moratorium> [dostęp: 06.06.2021].

²⁵ B.F.T. Rudorff, M. Adami, J. Risso, D. Alves de Aguiar, B. Pires, D. Amaral, L. Fabiani, I. Cecarelli, *Remote Sensing Images to Detect Soy Plantations in the Amazon Biome – The Soy Moratorium Initiative*, “Sustainability” 2012, vol. 4, no. 5, s. 1074-1088.

²⁶ A.C. Soterroni, F.M. Ramos, A. Mosnier, J. Fargione, P.R. Andrade, L. Baumgarten, J. Pirker, M. Obersteiner, F. Kraxner, G. Camara, A.X.Y. Carvalho, S. Polasky, *op. cit.*

²⁷ Zob. A. Arshad, *Jakarta wants oil majors to ditch zero deforestation pact*, 15.04.2016, <https://www.straitstimes.com/world/jakarta-wants-oil-majors-to-ditch-zero-deforestation-pact> [dostęp: 06.06.2021].

może faktycznie przyczynić się do zmian, które, biorąc pod uwagę przykład ASM, mogą nastąpić relatywnie szybko. Mimo iż projekt ten w niektórych środowiskach budzi kontrowersje²⁸, to w związku z ciągłym, prognozowanym wzrostem popytu na soję o ok. 4% rocznie (głównie w związku z produkcją paszy dla bydła i ryb) eksperci podkreślają, że jego kontynuowanie jest konieczne dla ochrony tych terenów²⁹.

Również Unia Europejska wspiera dalsze funkcjonowanie ASM. Rynek wewnętrzny stawia coraz wyższe wymagania produktom rolnym i żywnościowym, ceniąc te, które nie są związane z niszczeniem lasów tropikalnych. Szacuje się, że rezygnacja z kontynuowania ASM może wpłynąć na utratę części europejskiego rynku produktów sojowych, którego wartość w 2018 r. została określona na 5 mld dolarów. Zatem działania Aprosoja (organizacji reprezentującej producentów soi), próbującej doprowadzić do zakończenia obowiązywania ASM, mogą mieć tragiczne skutki dla rynku rolno-spożywczego Brazylii³⁰. W ciekawy sposób obrazuje to, jak szybko rynek adaptuje się do tego typu zmian oraz jak skutecznie może wywierać presję na podmioty na nim działające.

3. Sytuacja rynkowa – perspektywy zmian

Mimo iż powyższe rozważania skupiają się głównie na negatywnych aspektach dzisiejszej sytuacji, widać pewną perspektywę zmiany. W 2020 r. organy antymonopolowe aktywnie działały w zakresie zrównoważonego rozwoju, przynajmniej jeżeli chodzi o szerokie dyskusje w tej kwestii³¹. Widać coraz większą presję z różnych stron, by prawo konkurencji zaczęło zmieniać swoje oblicze, a co za tym idzie, być bardziej elastyczne i przygotowane na zmiany związane z rozwojem nowych technologii, kryzysem klimatycznym i wieloma innymi zagadnieniami, które wywierają coraz większą presję na graczech rynkowych.

²⁸ Głównie brazylijskich rolników, zob. R. Samora, *Europe says Brazil's move to end soy moratorium threatens \$5-billion market*, Reuters, 25.11.2019, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-soybeans-environment-idUSKBN1XZ1CV> [dostęp: 17.02.2021]; R. Samora, *Brazil farmers push traders to end Amazon soy moratorium*, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-soybeans-moratorium-idUSKBN1XF2J6>, Reuters, 5.11.2019 [dostęp: 06.06.2021].

²⁹ Open letter: supporting the Amazon Soy Moratorium, FAIRR, <https://www.fairr.org/engagements/amazon-soy-moratorium/> [dostęp: 06.06.2021].

³⁰ J. Byrne, *EU trade groups aghast over Brazilian farmer push to end Soy Moratorium*, 29.11.2019 <https://www.feednavigator.com/Article/2019/11/29/EU-trade-groups-aghast-over-push-to-end-Soy-Moratorium> [dostęp: 06.06.2021].

³¹ B. Batchelor, F. Depoortere, G. Motta, I. Vandenborre, A. Luoma, *Green Competition: European Commission and Member States Consider Intersection of Sustainability Agreements and Antitrust Laws*, 19.11.2020, <https://www.skadden.com/insights/publications/2020/11/green-competition?fbclid=IwAR0Hy-HUNB122oyAkauu3KUKTVGDeQRSQ-tfmRWqI4zyvN4aoyINPdVNfWVw> [dostęp: 06.06.2021].

3.1. Działania przedsiębiorców

W związku z ogromnym poziomem dyskrecjonalności organów antymonopolowych oraz możliwością nakładania bardzo uciążliwych kar – czy od strony finansowej, czy faktycznej (np. konieczność rozwiązania umów naruszających reguły konkurencji) – wielu przedsiębiorców nie podejmuje pewnych działań w obawie przed ewentualnymi ich konsekwencjami.

Zgodnie z badaniami z marca 2020 r. przeprowadzonymi przez kancelarię Linklaters aż 92% przedsiębiorców dostrzega konieczność zmiany i doprecyzowania zasad prawa konkurencji, jeżeli chodzi o porozumienia z zakresu zrównoważonego rozwoju, a aż 57% rezygnuje z tego typu inicjatyw w obawie przed ewentualnymi działaniami podjętymi przez organy ochrony konkurencji. W tym samym czasie zwraca się uwagę na to, że podmioty te (organy antymonopolowe) niezwykle szybko zareagowały na pandemię COVID-19, rozluźniając zasady konkurencji, tym samym pozwalając na wejście w życie wielu kooperacji niezbędnych w związku ze światową epidemią. Zdaniem wielu ekspertów sytuacja ta pokazuje, że prawo konkurencji może być elastyczne i że działania niezbędne do zwalczania kryzysu klimatycznego mogłyby korzystać z podobnych mechanizmów i wyłączeń. Specjaliści zajmujący się zrównoważonym rozwojem podkreślają, że współpraca między przedsiębiorcami pozwala na łączenie zasobów i dzielenie się wiedzą specjalistyczną, jak również że zmiana zakorzenionych praktyk branżowych może nastąpić tylko, jeżeli konkurenci będą działać wspólnie³².

Jako obszary, które mogą najbardziej skorzystać na tego typu kolaboracji, wskazuje się zmniejszenie poziomu zanieczyszczenia środowiska, emisji CO₂ do atmosfery, zużycia plastiku oraz ochronę zasobów naturalnych. Poza tym tego typu inicjatywy mogą pozytywnie wpłynąć na działania badawczo-rozwojowe, mające na celu innowacyjne podejście do wyzwań i problemów, jakie będą stawać przed przedsiębiorcami³³.

Wart odnotowania jest wkład Unilevera, który wysłał do Komisji Europejskiej (KE) stworzony przez siebie dokument traktujący o *sustainability agreements*³⁴. W jego ramach firma przeprowadziła analizę tego typu porozumień pod kątem prawa konkurencji i przedstawiła zagadnienia najbardziej istotne z perspektywy przedsiębiorców, zgłaszając tym samym potrzebę zmian wytycznych KE oraz szerszą debatę polityczną dotyczącą zbiorowych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Podmiot ten pokreślił, jak istotna jest współpraca na szeroką skalę – przede wszystkim ze względu na brak skuteczności działań pojedynczych jednostek, ogromne koszty

³² Raport *Competition law...*

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Sustainability cooperations between competitors & art. 101 TFEU*, Unilever submission to DG COMP, https://www.covcompetition.com/wp-content/uploads/sites/21/2020/05/UNILEVER-SUBMISSION_SUSTAINABILITY-COMPETITION-LAW.pdf [dostęp: 06.06.2021].

z nimi związane oraz *first-mover disadvantage*. Przedsiębiorca sceptycznie odnosi się również do tworzenia nowych regulacji. Jego zdaniem mogą być one pożądane, ale bardzo często nie będą środkiem adekwatnym do osiągnięcia założonych celów – problemy z uzyskaniem kompromisu politycznego, obciążenie administracyjne czy bariery geograficzne mogą skutecznie uniemożliwić wprowadzenie stałych zmian systemowych. Głosy takie pojawiają się z wielu stron – podkreślane jest również to, że państwa niejednokrotnie mogą nie być w stanie oszacować, jakie działania na konkretnym rynku są konieczne lub przyniosą pożądane zmiany, a także ich inicjatywy mogą być nieskuteczne, np. te, w przypadku których konieczna jest interwencja poza granicami Unii Europejskiej³⁵.

Pojawia się coraz więcej głosów i postulatów, by najnowsze wytyczne KE zawierały wydzieloną część, która zajmowałaby się właśnie porozumieniami z zakresu zrównoważonego rozwoju³⁶. Byłby to krok i pewnego rodzaju powrót do części wytycznych z 2001 r., zawierających dział dotyczący porozumień środowiskowych, wykraczający jednak poza ich ograniczony zakres, jak bowiem zostało to już przedstawione, ochrona środowiska to tylko jeden z istotnych elementów mających na celu urzeczywistnienie zrównoważonego rozwoju. To co wytyczne powinny zawierać, to przede wszystkim klasyfikacja i określenie sytuacji, w których *sustainability agreements* nie będą naruszały art. 101(1) TFUE oraz, jeżeli zostaną uznane za antykonkurencyjne, warunków, jakie muszą spełnić, by móc skorzystać z wyłączenia zawartego w art. 101(3) TFUE.

Ważne też, by pamiętać, że nie ma podstaw w prawie UE, by twierdzić, że korzyści niewymierne są mniej istotne niż te wymierne. Podkreślenia wymaga, że metody oceny wpływu na środowisko i społeczeństwo często mogą przynieść uzasadnione naukowo wyniki, a już teraz mamy dostęp do danych dotyczących krótko- i długoterminowych korzyści gospodarczych wynikających ze zrównoważonych praktyk³⁷. Zawarte w art. 101(3) TFUE przesłanki polepszenia produkcji lub dystrybucji produktów bądź popierania postępu technicznego lub gospodarczego nie odnoszą się do wydajności, ani nie są ograniczone do postępu gospodarczego. Co za tym idzie, powinny obejmować dużo szerszy zakres korzyści, jakie mogą płynąć z porozumień, tj. np. podniesienie jakości środowiska naturalnego, przestrzeganie praw człowieka czy poprawę warunków społecznych, tak w UE, jak i poza jej granicami³⁸. To samo dotyczy warunków, by działania zastrzeżały dla użytkowników słuszną część zysku. Nie jest koniecz-

³⁵ Position on EU Competition Law. Cooperation Agreements for Sustainability, Fair Trade Advocacy Office, June 2020, https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/06/Policy-position-paper_EU-Competition-Law_final.pdf [dostęp: 06.06.2021].

³⁶ Position on EU Competition Law..., s. 7.

³⁷ Zob. np. publikacje dostępne: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications> [dostęp: 06.06.2021].

³⁸ Position on EU Competition Law..., s. 8.

ne, by zyski te ujawniały się bezpośrednio dla konsumenta na konkretnym rynku, tak jak nie powinny być limitowane do tych związanych *stricte* z ceną bądź innymi wymiernymi korzyściami.

3.2. Działania Komisji Europejskiej oraz organów krajowych dotyczące *sustainability agreements* i ich oceny

W tym samym czasie Komisja Europejska podejmuje wiele działań mających na celu zbadanie, jakie zmiany w polityce konkurencji są potrzebne, jeżeli chodzi o *sustainability agreements* – w komunikacie dotyczącym strategii „od pola do stołu” zaznaczyła, że przewiduje wyjaśnienie zasad konkurencji dla wspólnych inicjatyw promujących zrównoważony rozwój w łańcuchach dostaw³⁹. Podstawą działań KE jest analiza wytycznych oraz wyłączeń blokowych w porozumieniach horyzontalnych oraz prowadzone na szeroką skalę konsultacje z czołowymi interesariuszami.

Państwem, które podejmuje bardzo aktywnie zagadnienie *sustainability agreements*, jest Królestwo Niderlandów. Od kilku już lat tamtejszy urząd antymonopolowy wydaje wytyczne dotyczące oceny tychże porozumień. Wstępna wersja nowego dokumentu została opublikowana w lipcu 2020 r. w celu zweryfikowania jej treści z rynkiem⁴⁰ – wszystkie zainteresowane podmioty miały szansę zgłosić swoje uwagi, by wytyczne były w jak największym stopniu dostosowane do realiów na rynku i przedsiębiorców na nim działających.

Spotykają się one z różnym przyjęciem – również krytyką. Jednym z elementów ją wywołujących jest odejście od standardu *consumer welfare* i zamiana go na *citizens welfare*⁴¹. Zmiana ta oznacza ocenę skutków porozumienia nie dla pojedynczego konsumenta, ale dla całości społeczeństwa. Pozwala to na otwarcie się na działania, które bezpośrednio nie przynoszą wymiernych korzyści dla jednostki, ale wpływają na np. generalną poprawę środowiska, która odczuwana jest przez całe społeczeństwo. Uważam wprowadzenie tego standardu za jak najbardziej korzystne, jeżeli oczywiście zostanie wykorzystane odpowiednio. Pojawiają się jednak głosy, że taka koncepcja uderza w utrwaloną interpretację artykułu 101(3) TFUE i jest uważana za niedopuszczalną ze względu na niebezpieczeństwo, jak najbardziej realne, pogorszenia sytuacji konsumenta, na przykład w związku z podwyższeniem cen końcowych⁴². W moim odczuciu zagro-

³⁹ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system, COM(2020) 381 final, s. 10.

⁴⁰ Zob. Draft guidelines Sustainability Agreements, 09.07.2020, <https://www.acm.nl/en/publications/draft-guidelines-sustainability-agreements> [dostęp: 06.06.2021].

⁴¹ M.P. Schinkel, L. Treuren, *Green Antitrust: Friendly fire in the fight against climate change*, Conferences, March 2021, s. 15-17.

⁴² M.P. Schinkel, L. Treuren, *op. cit.*, s. 15.

żenie to powinno być faktycznie brane pod uwagę przez organ antymonopolowy, nie mniej otwarcie tych drzwi dla porozumień branżowych może być dużym krokiem w stronę ochrony środowiska.

Poza tym lipcowe wytyczne dzielą porozumienia na dwie kategorie – związane z ochroną środowiska oraz inne inicjatywy z zakresu zrównoważonego rozwoju – większy nacisk położony jest na te pierwsze. Wynika to na pewno z faktu, że Królestwo Niderlandów stara się intensywnie zmniejszyć ilość produkowanego CO₂, do czego kraj zobligowany jest przez Porozumienie paryskie⁴³. Dodatkowo ACM, chcąc uciec od konieczności zrewidowania swojej decyzji w sprawie *Chicken of tomorrow*, próbuje skupić się na jednym spektrum *sustainability*, czyli ochronie środowiska⁴⁴. Ten element zdecydowanie należy ocenić negatywnie – podobnie jak zanieczyszczenie powietrza, okrucieństwo wobec zwierząt czy stosowanie antybiotyków na masową skalę dotyka, w negatywny sposób, społeczeństwa, a zatem może i powinno być eliminowane. Rozróżnianie aspektów środowiskowych od innych działań z zakresu zrównoważonego rozwoju powinno być dobrze uargumentowane, jeżeli ma obronić się przed opinią publiczną – w tym przypadku trudno doszukać się powodów, które obiektywnie uzasadniałyby taką sytuację.

Działaniami kontynuującymi ten kierunek są inicjatywy HCC, który proponuje utworzenie „piaskownicy zrównoważonego rozwoju”, tj. miejsca, w którym przedsiębiorcy mogą wypróbować różne, zrównoważone formaty biznesowe, bez natychmiastowego wywołania określonych konsekwencji regulacyjnych⁴⁵. Grecki organ proponuje czasowe ograniczenie takich działań, pod jego ciągłym nadzorem w celu zbadania konsekwencji rynkowych z nim związanych⁴⁶. HCC podkreśla, że w obliczu *climate emergency* klasycznie działanie biznesu nie jest opcją, a przejście do zrównoważonego systemu jest możliwe tylko przy wsparciu i współpracy wszystkich prywatnych i publicznych podmiotów.

Widoczne jest, że działania UE, państw członkowskich oraz przedsiębiorców to dopiero początek, stawianie pierwszych kroków i że potrzeba jeszcze wiele pracy oraz debaty, by były one bardziej adekwatne do realiów rynkowych i zagrożeń, z jakimi przy-

⁴³ Przyjęto je podczas konferencji klimatycznej w Paryżu w 2015 r. (COP21). Stanowi ogólnosiwiatowy plan działania, mający na celu spowolnienie ocieplenia klimatu. Do porozumienia przystąpiło prawie 190 krajów, w tym UE i jej państwa członkowskie.

⁴⁴ M.P. Schinkel, L. Treuren, *op. cit.*, s. 16.

⁴⁵ Zob. B. Batchelor, F. Depoortere, G. Motta, I. Vandenborre, A. Luoma, *Green Competition: European Commission and Member States Consider Intersection of Sustainability Agreements and Antitrust Laws*, 19.11.2020, <https://www.skadden.com/insights/publications/2020/11/green-competition?fbclid=IwAR0HyHUNB122oyAkauu3KUkTVGDeQRSQ-tImRWqI4zyvN4aoyINPdVNFVw> [dostęp: 06.06.2021].

⁴⁶ Hellenic Competition Commission, *Competition Law & Sustainability*, https://www.epant.gr/en/enimerosi/competition-law-sustainability/item/download/1896_9b05dc293adbae88a7bb6cce37d1ea60.html [dostęp: 06.06.2021].

chodzi się zmagać tym podmiotom. Pozytywnie oceniam jednak zauważalny trend związany z coraz szerszą dyskusją wokół problemów *sustainability agreements* oraz prawa konkurencji.

Podsumowanie

Analizując sytuację łańcucha żywnościowego, widać coraz większy wachlarz problemów dotyczących go – od zmian środowiskowych, przez współczesne niewolnictwo czy niski poziom ochrony zwierząt, po zdrowie publiczne i jakość produktów spożywczych. Perspektywa zmian jest nieunikniona, co ważne, w bardzo krótkim okresie.

Projekt *Amazon Soy Moratorium* jest fantastycznym przykładem, że inicjatywy prywatnych podmiotów mogą mieć niebagatelny wpływ na stan środowiska i w stosunkowo niedługim okresie zdecydowanie poprawić (lub pogorszyć) jego jakość. To co jest jednak istotne, to kolektywność działań, tj. zaangażowanie dużej części rynku oraz wsparcie ze strony rządów krajowych, których działania mogą przyczynić się do wzrostu skuteczności tego typu porozumień. *First-mover disadvantage* może zniechęcać do podejmowania tego typu inicjatyw, należy zatem minimalizować niepożądane skutki z nim związane.

Ważne jest też, by instytucje publiczne wspierały w możliwie największym zakresie tego typu inicjatywy. Należy jednak doprowadzić do tego, by działania tych podmiotów były odpowiednio skoordynowane i jednoznaczne. W przypadku *Chicken of Tomorrow* widać ogromny rozdźwięk w tym właśnie aspekcie – projekt poparty przez Parlament i lokalne organy został zniweczony przez innego przedstawiciela *imperium* – ACM.

Kluczowym elementem jest także debata. Rządy państwowe oraz organy odpowiedzialne za utrzymanie konkurencji na rynku mają absolutną dyskrecjonalność w podejmowaniu decyzji i kreowaniu zasad dotyczących wchodzenia w porozumienia. Przy ich zamknięciu na sygnały z rynku, tak od przedsiębiorców, jak i konsumentów, nie będzie możliwy skuteczny rozwój w kierunku zrównoważonych rozwiązań.

Trzeba pamiętać, że „zyski mogą być osiągnięte nie poprzez eksploatację (np. tworzenie popytu na szkodliwe lub bezużyteczne produkty), ale poprzez współpracę i zaufanie oraz poprzez lepsze pomaganie konsumentom w rozwiązywaniu ich problemów. Zrównoważony rozwój, zamiast być kosztem, stanowi dla firm szansę na poprawę wydajności i dobrobytu społecznego”⁴⁷.

⁴⁷ M.E. Stucke, *Occupy Wall Street and antitrust*, Legal Studies Research Paper Series, vol. 85, March 2012, the University of Tennessee, s. 50, tłumaczenie własne.

Literatura

Artykuły

- Assuncao J., Gandour C., Rocha R., *The effect of rural credit on deforestation: Evidence from the Brazilian Amazon*, “The Economic Journal” 2019, vol. 130.
- Baarsma B., Rosenboom N., *A veritable tower of Babel: on the confusion between the legal and economic interpretations of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union*, “European Competition Journal” 2016, vol. 11(2).
- Gerbrandy A., *Solving a Sustainability-Deficit in European Competition Law*, “World Competition” 2017, vol. 40, no. 4.
- Heilmayr R., Rausch L.L., Munger J., Gibbs H.K., *Brazil’s Amazon Soy Moratorium reduced deforestation*, “Nature Food” 2020, vol. 1.
- Kingston S., *Competition Law in an Environmental Crisis*, “Journal of European Competition Law & Practice” 2019, vol. 10, no. 9.
- Rudorff F.T., Adami M., Risso J., Alves de Aguiar D., Pires B., Amaral D., Fabiani L., Cecarelli I., *Remote Sensing Images to Detect Soy Plantations in the Amazon Biome – The Soy Moratorium Initiative*, “Sustainability” 2012, vol. 4, no. 5.
- Schinkel M.P., Treuren L., *Green Antitrust: Friendly fire in the fight against climate change*, Concurrences, March 2021.
- Soterroni C., Ramos F.M., Mosnier A., Fargione J., Andrade P.R., Baumgarten L., Pirker J., Obersteiner M., Kraxner F., Camara G., Carvalho A.X.Y., Polasky S., *Expanding the Soy Moratorium to Brazil’s Cerrado*, “Science Advances” 2019, vol. 5, iss. 7.
- Stucke M.E., *Occupy Wall Street and antitrust*, Legal Studies Research Paper Series, vol. 85, March 2012, the University of Tennessee.
- Toma I., *Competition law and sustainability in the Netherlands. Sustainability exemptions to competition law in the Netherlands as role model for Europe?*, Fair Trade Advocacy Office, 2016
- Wojciechowski P., *Unijne prawo żywnościowe*, [w:] M. Korzycka, P. Wojciechowski, *System prawa żywnościowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.

Źródła internetowe

- ACM’s analysis of the sustainability arrangements concerning the “Chicken of Tomorrow”, https://www.acm.nl/sites/default/files/old_publication/publicaties/13789_analysis-chicken-of-tomorrow-acm-2015-01-26.pdf.pdf.
- Arshad A., *Jakarta wants oil majors to ditch zero deforestation pact*, 15.04.2016, <https://www.straitstimes.com/world/jakarta-wants-oil-majors-to-ditch-zero-deforestation-pact>.
- Batchelor B., Depoortere F., Motta G., Vandenborre I., Luoma A., *Green Competition: European Commission and Member States Consider Intersection of Sustainability Agreements and Antitrust Laws*, 19.11.2020, <https://www.skadden.com/insights/publications/2020/11/green-competition?fbclid=IwAR0-HyHUNB122oyAkauu3KUKTVGDeQRSQ-tImRWq14zyvN4aoyINPdvNfVw>.
- Byrne J., *EU trade groups aghast over Brazilian farmer push to end Soy Moratorium*, 29.11.2019, <https://www.feednavigator.com/Article/2019/11/29/EU-trade-groups-aghast-over-push-to-end-Soy-Moratorium>.

- Competition law and sustainability. A study of industry attitudes towards multi-stakeholder collaboration in the UK grocery sector, Fairtrade Foundation, 2019, <https://www.fairtrade.org.uk/resources-library/researching/policy-resources/competition-law-and-sustainability/>.
- Competition law need to cooperate: companies want clarity to enable climate change initiatives to be pursued*, https://lpscndn.linklaters.com/-/media/files/document-store/pdf/uk/2020/april/linklaters_competition-law-needs-to-cooperate_april-2020.ashx?rev=2c2c8c7d-91a8-496f-99fb-92a799c55cb2&extension=pdf&hash=6641BEDB36EC877CA43C7D995BD6EEDA.
- Draft guidelines Sustainability Agreements, 09.07.2020, <https://www.acm.nl/en/publications/draft-guidelines-sustainability-agreements>.
- Hellenic Competition Commission, *Competition Law & Sustainability*, https://www.epant.gr/en/enimerosi/competition-law-sustainability/item/download/1896_9b05dc293adbae88a7bb6cce37d1ea60.html.
- Open letter: supporting the Amazon Soy Moratorium, FAIRR, <https://www.fairr.org/engagements/amazon-soy-moratorium/>.
- Position on EU Competition Law. Cooperation Agreements for Sustainability, Fair Trade Advocacy Office, June 2020, https://fairtrade-advocacy.org/wp-content/uploads/2020/06/Policy-position-paper_EU-Competition-Law_final.pdf.
- Samora R., *Brazil farmers push traders to end Amazon soy moratorium*, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-soybeans-moratorium-idUSKBN1XF2J6>.
- Samora R., *Europe says Brazil's move to end soy moratorium threatens \$5-billion market*, Reuters, 25.11.2019, <https://www.reuters.com/article/us-brazil-soybeans-environment-idUSKBN1XZ1CV>.
- Sustainability cooperations between competitors & art. 101 TFEU*, Unilever submission to DG COMP, https://www.covcompetition.com/wp-content/uploads/sites/21/2020/05/UNILEVER-SUBMISSION_SUSTAINABILITY-COMPETITION-LAW.pdf.
- UOKiK, *Działania niezgodne z regułami konkurencji*, <https://konkurencja.uokik.gov.pl/dzialania-niezgodne-z-regulami-konkurencji/>.
- Watson B., *The troubling evolution of corporate greenwashing*, 20.08.2016, <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2016/aug/20/greenwashing-environmentalism-lies-companies>.
- World Banana Forum, *Current challenges banana industry*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Berlin 2019, <https://www.bananenbuendnis.org/wp-content/uploads/1-World-Banana-Forum.pdf>.

Inne źródła

- Competition law and sustainability. A study of industry attitudes towards multi-stakeholder collaboration in the UK grocery sector, Fairtrade Foundation, 2019.